

համարիմ Ռշտունիի այս խօսքերը. «Հայ-կական ջարդերը Յեղափոխութեան շարժման վերագրել ոչ միայն ակներեւ իրողութեանց դէմ ընթանալն է, այլ ի զուր տեղ զիրար խծբծել, իրարու թշնամանալ և ասանկով թշնամին ուրախացնել ըսել է: Ո՞վ է այն ազգն ու ժողովուրդը, որ բոլորովին զերծ մնացած է իր դարուն մէջ ունեցած ընկերական, քաղաքական, կրօնական շարժումներէն: Այսօր Ամերիկայի և Եւրոպական ուրիշ երկիրներու մէջ կան պոլշեակներ և իրենց պրօպագանդիստները, այդ չի ցուցներ երբեք թէ այդ ազգերը պոլշեակ են»:

Հայկ Աճէմեան, Հ. Աւիշանի «Յուշիկներ»-ու տպաւորութեան տակ ուխտի կ'ելլէ Վասպուրականի նուիրական տաճարներուն, շիրիմներուն, վանքերուն, այգիներուն, լեռներուն ու բերդերուն:

Հետաքրքրական է Վասպուրականի ստուգաբանութիւնը. Վաս — բարձր, սրբ — որդի, քեան — երկիր. «Ուրեմն, կ'ըսէ, եթէ ենթադրենք որ Վասպուրական առաջին պարսկերէն է, պիտի ընդունինք որ կը նշանակէ՝ «Երկիր որոյնց մեծամեծաց»:

Պ. Հայկ Աճէմեանին օգտակար կը համարիմ յիշեցնելու, որ Հ. Ղուկաս Խնձեան իր «Ստորագրութիւն հին Հայաստանեայց» ստուար հատորին մէջ մեր բնաշխարհի այս ութերորդ նահանգին վրայ երկարօրէն կը խօսի, և այդ երկրամասը Արժրունեաց տոհմին սեփական ըլլալով՝ կոչուած է Աշխարհ կամ Երկիր Արժրունեաց, Գառառ Արժրունեաց, Գառառ Վասպուրականի, Տերտրիւն կամ Թագաւորութիւն Վասպուրականի. ըստ Կոստանդին Պերսիերուժէնի՝ Վասպուրագագու և բնակիչներն Վասպուրագանէայք. ըստ Գետրեանոսի Ասրրագանիս, վերին մարք. ըստ Յովհ. Գուրբաղատայ՝ Վասրագան. ըստ Ստրաբոնի՝ Վաստրոքեսա: Թովմաս Արժրունի կը գրէ. «Բարձրագոյն և Սեպհական (արժրունեաց) Վասպուրականն կոչեցեալ նահանգ»:

Սեւ ու կարմիր յուշերուն ու փուշե-

րուն մէջ կան նաեւ Վասպուրականի ԲԵՆԱՐԻՆ պարծանք երգի փշրանքներ և ծաղիկիւնը մը հանճարեղ սիրերգու վանի խառակոնիս գիւղի ծնունդ ֆուշակէն. կարելի չէ՝ մոռնալ անոր պանդուխտի երգին այս տողերը.

«Ինկեայ թաղէ թաղ աղէ մը ճարիցի,
Տըռի թապաղէ մը թըղթիկ առիցի,
Աջքիս արտըսունք թանաք արիցի,
Շողշողուն մատներս կալամ արիցի,
Արտիս տարտերն էլ տավթար արիցի,
Նըստայ կարիքիս նամակ գրիցի...»:

Այս ստուարահատոր գրքին փառապսակն է Յեղափոխական Վասպուրականի 167 երկսիւն մեծագիր էջերու մէջ ամփոփուած նշանաւոր և աննշան հայ գործիչներու կենսագրականը: Այդ բառագիրն է ամէն այն ռազմիկներուն՝ որոնք կըռուեցան հայկական անկախութեան համար: Հայկ Աճէմեան առանց կուսակցական խարխափումներու յիշած և արձանագրած է անուններն և գործերը մեռնող և ապրող ռազմիկներուն:

Երկասիրութիւնս ինքն իր մէջ նորութիւն մը չէ. թերթերու և նման ուրիշ զանազան հատորներու մէջ ստեպ գրուած է Վանայ և Վասպուրականի դիւցազնական դէմքերու և դէպքերու վրայ: Հայկ Աճէմեան կը մասնաւորէ իր աշխատութիւնը միմիայն Վան քաղաքի և Վասպուրականի շրջանակին մէջ. խմբագիր բանասէր հեղինակը ամէն ճիգ թափած է այս հատորին կատարելութեան համար, և սակայն ինքն իսկ համեստօրէն կը ճանչնայ անոր թերի կողմերը: Ամէն պարագայի «Վասպուրական»-ը ռազմիկ գրականութեան մէջ կը մնայ ամենէն շքեղ ու գեղաքանդակ յուշարձանը. պատիւ հեղինակին և իր աշխատակից գրողներուն. անթիւ և գեղատիպ նկարներն ալ անգամ մ'եւս պերճօրէն թարգման կ'ըլլան Ս. Ղազարի Մխիթարեան նըրբաճաշակ տպագրութեան արուեստին:

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

ՎԵՆԵՏԿՈՅ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ

ՅՈՐՅԱԶԱՆՈՒԹԵՄԸ

(ԺԸ ԵՐԿԱՄԵԱՅ - 1932)

Իր երեսունեւեօթնամեայ գոյութեան շրջանին՝ Վենետիկ գեղարուեստի Միջազգային երկամեայ ցուցահանդէսը ստեղծած է և պահպանած շարունակաբար գերազանց ճաշակը Արուեստի մշակոյթին մէջ՝ յարաճուն զարգացումով գաղափարներու փոխադարձ տուրեւտին ազգերու միջեւ, Արուեստի տիրապետութեան սահմաններուն մէջ:

Հազարաւոր նկարներուն մէջ, որոնք կը ներկայացնեն արուեստի գիտական կերպերը, դըպրոցներն ու ձգտումները, այս տարուան ցուցահանդէսը մեզի կ'ընծայէ շարք մը հին հաւաքածոները Խալկական նկարիչներու՝ անցեալ դարու ծոցին մէջ թաղուած անտես:

Ասոնց մէջ սակայն երեք աստղեր կան, այնպիսիներ՝ որոնց փայլը երբեք չի նուաղիր. աստղեր՝ որոնք կը տեղադրեն ամէն ինչ որ գիրենք կը շրջապատէ:

Այդ երեքսկ աստղերն են Յակոբ Ֆաւրետթոյ (Favretto), Յրամենեքոյ Փաւրոյ Միքերրի (Michetti) և Յոսեփինո Գոլտիլի (Boldini) որ երեքին մէջ ամենէն երկարակեացն եղաւ:

Եւ. ի Վենետիկ 1849ին, Գեղարուեստից ճեմարանին ուսմանց հետեւեցաւ 1865էն 70ին, յետոյ թեւակոխեց այն փառապանծ շաւիղը ուր գոհարներ սփռեց իր բնիկ վենետիկեան հանճարով:

ճեմարանի յարկին հրաժեշտ տալու օրէն ի վեր՝ ան նկարներու անթիւ շարք մ'արտադրեց. բայց մենք կանգ կ'առնենք միայն անոնց վրայ որոնք գիրքն յայտաբերեցին աշխարհի որպէս բացառիկ նկարիչ, միայն անոնց վրայ՝ որոնք զինքը պարագլուխ կարգեցին Վենետիկեան արդի դպրոցին. դպրոց մը որ ծնունդը կու տար նոր ուղղութեան մը, ամբողջովին լի եւ գեղուն երիտասարդական խանդով, ինչպէս կը տեսնուի այս երկամեայ ցուցահանդէսին մէջ:

Մենք հիացումով պիտի նկատենք այն գործերը որոնց մէջ հեղինակը կը տեսնուի մին այն մեծ արտիստներէն որոնք դասական եւ վիպական շրջանէն վերջ գիտցան արուեստն իր արժէքին եւ բարձրութեան մէջ պահել:

Այս արուեստագէտին համար փառքի ասպարէզ դարձան բոլոր Միջազգային ցուցահանդէսները որոնք կը կազմակերպուէին ամբողջ Խալկիոյ մէջ խալկական միութեան առաջին տարիներուն, հոն իրարու ծանօթացան նոր սերունդները, և ուխտ ըրին նկարչութիւնը ձերբազատել դասականութենէն և դառնալ իրապաշտութեան և վերադարձնելու նկարչութիւնը իր յաւերժական աղբերակներուն՝ որոնց վերադառնալու սահմանուած է պարբերաբար բնութեան անխախտ օրէնքներով:

Հետեւաբար ան եղած է ձյմարտիկ և քնռքեան նկարիչը, և ասոր համար է որ իր գործերուն մէջ կը զգանք մեծ անձնաւորութիւնը որ կ'արտացոլայ կենդանի իրականութենէն առած ձեւերուն մէջ զորս ազատօրէն ընտրած և ուսումնասիրած է:

Ֆաւրետթոյ իսկապէս նկարիչն է վենետիկեան ժողովրդական կեանքին, ըլլայ իր օրերուն՝ ինչպէս Վենետիկեան Եօթնհարիւրին (1700):

Եւ այս այնպիսի անուրանալի իրողութիւն մ'է որ հարկ կ'ըլլայ պնդել թէ երկու շրջանի մէջ ապրած է ան. վասն զի միշտ, իր արուեստագէտի ամբողջ ապրումի օրերուն, իրեն ժամա-

ՖԱՐԵՏՏՈՅ Գ. — Թերութիւնը ունելիին մէջն է
FAVRETTO G. — El difeto ze nel manego

նակի նիւթերուն հետ միանգամայն նկարած է տեսարանները ժԸ դարուն՝ իր չքեղ հակապարբերու շարժումներով:

Բայց Յակոբ Ֆարետթոն արդի Թիէփօլոյ մը կազմողը իր երանգն է. առոր մէջ միակն է, բոլորովին անձնական, ինքնատիպ և անհամեմատ:

Ո՛րքան ներդաշնակ հակադրութիւններ որոնք ամբողջապէս իրմէ կը բխին: Այսպէս, իր «Soli» կոչուած փոքրիկ հրաշակերտ նկարին մէջ ամբողջ պատկերը գրեթէ միայն երկու գոյներով նկարուած է, և այդ տիրապետող գոյները՝ ճերմակն ու սեւն են. բայց կ'արժէ տեսնել թէ ինչպիսի՝ անակնկալ և հրապուրիչ հակադրութիւններ կան հոն՝ զորս կը մեղմէ այնտեղ հիօրեայ կահն ու կազմածը. գոյներու ի՛նչ նորօրինակ հալում, որուն հանդէպ մարդ ապշած կը մնայ. ինչպիսի՝ ներդաշնակութիւն անոնց համադրութեան մէջ. և ամենուրեք ուժգնօրէն ցայտուն է պարզութիւնը որ յատուկ է հեղինակին:

Այս միւս բոլոր պատկերներէն՝ զոր ժԸ դարէն նկարած է, կարծես կը ստիպուի մարդ պնդել թէ Ֆարետթոյ շնչած է հեշտալից, չքեղ սնգոյրի և զարդափոշիներու կեանքը Նոլտոնիի և Լոն-

«El Liston» անուն պատկերը լաւագոյն նմոյշն է Ֆարետթոյի ճարտարութեան որով կ'ապրի նա տիկնանց, ասպետներու կեանքը, այդ ուռուցիկ ու սեթեւեթ ազնուականներուն՝ երբ կը շրջին Ս. Մարկոսի հրապարակին վրայ՝ Սանսովինոյի «Loggetta» ին առջեւ, դիպակներու մէջ պա-
րուրուած, որքան չքեղափայլ՝ նոյնքան երեւութական և սնամեջ, հակապարի մը ոտնախոտով յառաջելով:

Իր ապրած շրջանի ամենէն նշանաւորները և որոնք վենետիկեան իրական կեանքը կը պատ-
կերացնեն՝ թուենք իր «El difeto ze nel manego» (Թերութիւնը ունելիին մէջն է), «Il campo S. Polo» (Ս. Փոլոյի հրապարակը), իր «Ազնուական տիկնոջ մը դիմանկարը» որ սքանչելի պատկեր մ'է (portrait) նման՝ իր դարուն մէկ կնոջ. ինչպէս «La calle» և ուրիշ շատեր: Տարածամ և անգութ օրհասը խզեց իր կեանքին թելը՝ երբ իր յաղթական փառքի բարձունքն էր հասեր:

Ֆ. ՊՕՂՈՍ ՄԻՔԵԹԻ
(MICHETTI)

Ծնած 1851ին,
Chietiի մէջ (Ա-
պրուծծի) Ժա-
մանակակից մը

պիտի նկատուէր եթէ շարունակած ըլլար նկա-
րել մինչեւ իր կեանքի վախճանը. բայց ան վա-
ղուց դադրած էր աշխատելէ. մեռաւ 1929ին: Ինք
նուիրուեցաւ արտադրելու դրուագներ մասնաւո-
րապէս լեռնաբնակ շինականներու կեանքէն,
որոնք այնքան գունեղ են իրենց հանդերձներով
և իրենց նկարչական պչրանքով:

Ինքն էր որ վերապրեցուց Խաւիոյ մէջ երկար
ատեն անտեսուած ու լքուած pastel-ը և մեզի
տուաւ շարք մը կենդանագիրներ և étudeներ
իր մեծ նկարներուն համար, թռչուններ, կենդանիներ, ծաղիկներ, որոնք արուեստի ան-
զին գանձեր են: Գաբրիէլ Տաննունցիոյի հետ
ունեցած բարեկամութիւնը առիթ տուաւ իրեն
գեղազարդելու առաջին տպագրութիւնը «Canto
nuovo» ի (Նոր երգ) որ հաւաքածոյ մ'է մեղկ ու
քաղցրանուագ քերթուածներու զորս յօրինած
է Տաննունցիոյ իր քսան տարեկանին:

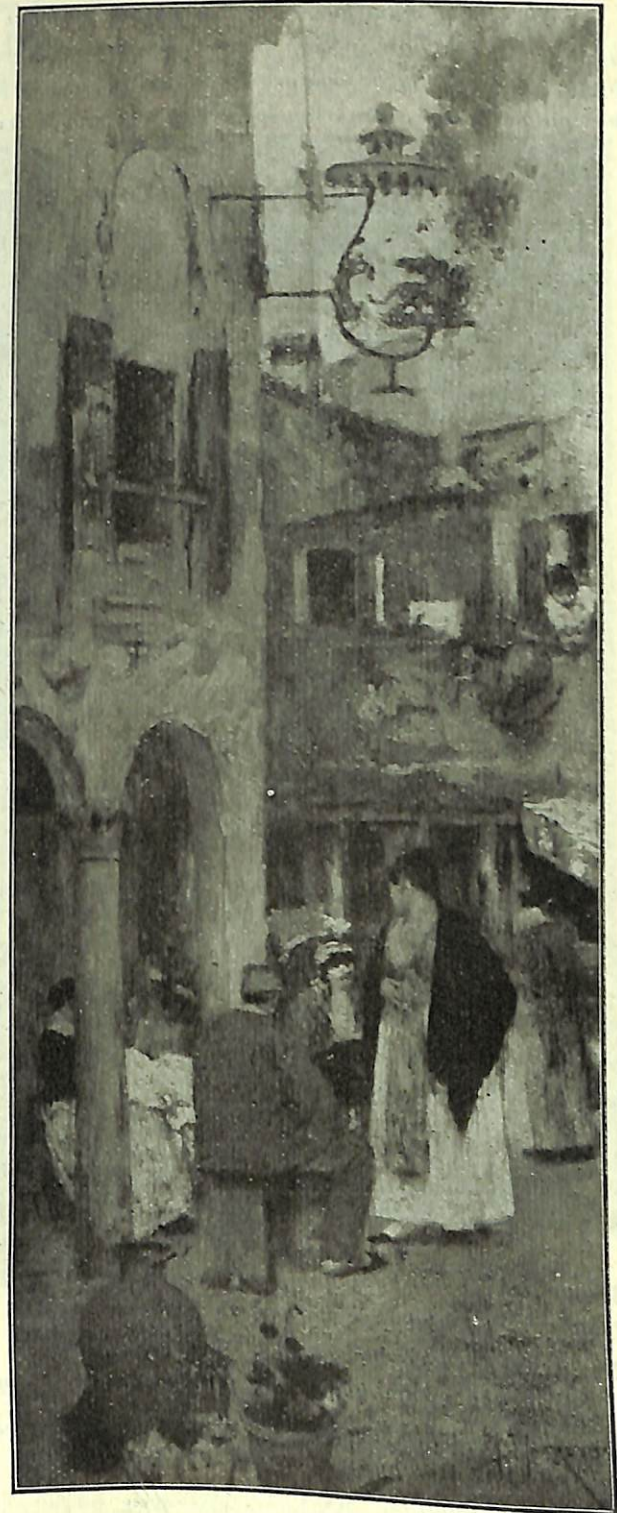
Վերադառնալով սակայն մեր ցուցահանդէսին՝
իր «Եօրիոյի աղջիկ» անուն նկարին մէջ է որ
Միքեթիի կ'երեւի իր ամբողջ հասունութեամբ.
ըստ իս, այս նկարով և զանազան պատկերներու
համար յօրինած աշխատութիւններով (études)
է որ ան պիտի մնայ անցեալ դարու իտալական
նկարչութեան մեծագոյն դէմքերու շարքին մէջ:

Շինական կեանքի այդ անհամեմատ պարզու-
թիւնն է, գրեթէ Միլլէի ոճով, զարմանալիօրէն
հաւասարակշիռ այդ շարադրութիւնը, նկարչու-
թեան ընդհանուր մթնոլորտը, արտայայտու-
թիւնները և անձերու դիրքերն են որ զինք կը
կազմեն, և այդ վարպետի արժանի նկարը Մի-
քեթիի մէկ հրաշակերտը կը յօրինեն:

1895ին էր որ Միքեթիի ցուցադրած էր Վե-
նետոյ ցուցահանդէսի առաջին երկամեային՝
այդ նկարը, որ յետոյ d'Annunzioի ներշնչեց
իր Հովուերգական ողբերգութիւնը:

Թէ որքան խոր եղած է Միքեթիի ազդեցու-
թիւնը Տաննունցիոյի վրայ, կամ Տաննունցիոյի-
նը Միքեթիի վրայ 83էն 95 թուականներուն,
չափազանց կանուխ է դեռ, կը գրէ Ugo Ojetti:
Յայտնի է սակայն որ այդ երկու անունները
առ յաւելո գոլգոլած կը մնան:

«Նոր հարս» ի գլուխը որ étude մ'է «Ուխտ»
նկարին համար, ինչպէս այժեամբներու գլուխ-
ներն և աղանիներուն étudeները լաւագոյն
փաստերն են:

Լոն. Ճեօրմեւէ
ՖԱՐԵՏՏՈՅ Գ. — Փողոցը (վեներտիկեան)
FAVRETTO G. — La calle

Միքելանջի առաջին եղանակին մէջ ազդուեցաւ սպանիացի Fortuny նկարչէն, որ Նեապոլիս կը բնակէր, և այն շրջանի բոլոր Նեապոլիսեցի նկարիչներուն հետ ինքն ալ պահեց այդ թիթեռնիկի թեւերուն պէս շարժուն և գունագեղ նկարչութենէն նշմար մը՝ որ կը ցոլանայ իր բազմաթիւ նկարներուն մէջ, ընդհանրապէս փոքրադիրներուն:

Միքելանջի Ֆ. Պ. — Եօրիոյի աղջիկը
MICHETTI F. P. — La figlia di Jorio

Լ. ա. Ճեաքոմելի

Ան նկարելու համար կիրարկած է ամէն եղանակ. իւղաներկ, խէժանկար փաւրեղ, ջրաներկ, միշտ իրականին ու ճշմարտին հասնելու դիտումով, և շատ քիչ են այն պատկերահանները որոնք նկարած ըլլան այդքան դիւրութեամբ, այդքան միջոցներով և արուեստի բոլոր գիտութեամբ:

1900ի Փարիզեան ցուցահանդէսին մէջ քիչ գնահատուեցան իր նկարները, ոմանք համարեցան թէ այդ էր պատճառը որուն համար նա անկէ վերջ մէկդի դրաւ իր վրձինը, և առանձնացաւ իր ծննդավայրի բլրան կողքին, ուր ապրեցաւ իր կեանքի մնացած տարիները:

ՅԵՐՐԱՐԱՅԻ ՊՈԼՏԻՆԻ
(BOLDINI)

Ֆերրարացի արուեստագէտ և Փարիզեցի է Պոլտինի. երեքին մէջ նորագոյնն է (իր գիտական ձեւերուն և նկարչութեան մասին ունեցած յղացումին մէջ): Պոլտինի անցեալ տարի կնքեց իր մահականացուն. ծնած էր ի Ֆերրարա 1845ին:

Անկասկած, նա դիմանկարի ամենէն արտայայտիչ նկարողն է. նկարիչը կանացի դէմքերու պիտի ըսեն ոմանք. նկարիչը առնական դէմքերու պիտի ըսեն բոլոր անոնք որ պիտի այցելեն Վինետկոյ երկամեայ ցուցահանդէսը:

Ստուգիւ դիմանկարներու իր հաւաքածոն — դուրս հանելով Վենետիկինը զոր իր նորատիպ եղանակով է յօրիներ — ցուցահանդէսի ցանկին մէջ «Դիմանկար սպանիացի զօրավարի», «Sens» նկարիչը չէ միայն:

Բայց այս ցուցահանդէսը նոր յայտնութիւն մ'ալ ունի. ան կը ներկայացնէ Պոլտինի մը որ բոլորովին անծանօթ է մեծամասնութեան, և այդ՝ ջրաներկի մասնագէտ Պոլտինին է:

Եւ այս յայտնութիւնը այնքան կարեւոր է որքան որ ոմանք զանի նկատել կ'ուզեն արդար՝ տիտղոսով ամենէն մեծ և հարտար ջրաներկի վարպետը:

Ես սակայն բոլորովին համամիտ չեմ կրնար ըլլալ. վասն զի Պոլտինի, թէեւ անկասկած ջրաներկի մեծ վարպետ մ'է, սակայն կը համարիմ որ իրեն քով թերի է գոյնի փայլը, որուն մէջ ուրիշներ, առանց իր նուրբ արուեստն ունենալու, զինքը կը գերազանցեն:

Սակայն այս ալ ստոյգ է թէ դեռ հարկ է որ ժամանակ անցնի որպէս զի լաւագոյն կերպով ճանչցուի և գնահատուի Յովհաննէս Պոլտինի: Ան շատ մօտիկ է մեզի, և ատոր համար իսկ մենք չենք կրնար զինքը դատել, մանաւանդ որ առաջին անգամն է որ իր գործը կը ցուցադրուի Վենետիկոյ մէջ:

Ան իր ամբողջ կեանքը Փարիզ անցուցած ըլլալով, բնական է որ իր ամբողջական գործը հոն ամփոփուի, և այն տեսն է որ կարելի պիտի ըլլայ տեսնել ինչ որ է Պոլտինին իրապէս: Բայց անուրանալի իրողութիւն մը կայ. այսինքն թէ այս երեք արուեստագէտներուն մէջ, որոնք մօտաւորապէս նոյն շրջանին կը պատկանին, և որոնց գործերն է որ մեզի կ'ընծայէ Ներկամեան, Պոլտինի նորագոյնն է, և ամենէն ուղիւ զգացողը: Ան զօրեղ զծագրիչ մ'է, որ միշտ ջանացած է լաւագոյն կերպով հաղորդակցութեան մտնել իր մթնոլորտին հետ, և առարկաներն ու նիւթերը զորս ինք նկարած է կ'արտայայտեն արուեստի բոլոր նրբութիւնները ճշտութեամբ և ուղղութեամբ: Շատ անգամ քննադատուած է ան կանացի դիմանկարներու դիրքին (pose) և նորոյթը (chic). բայց մի'թէ այդ չէ՞ կնոջ, մանաւանդ փարիզեան կնոջ նախասիրութիւնը՝ արուեստակալ ու վերջին նորոյթով երեւնալ...:

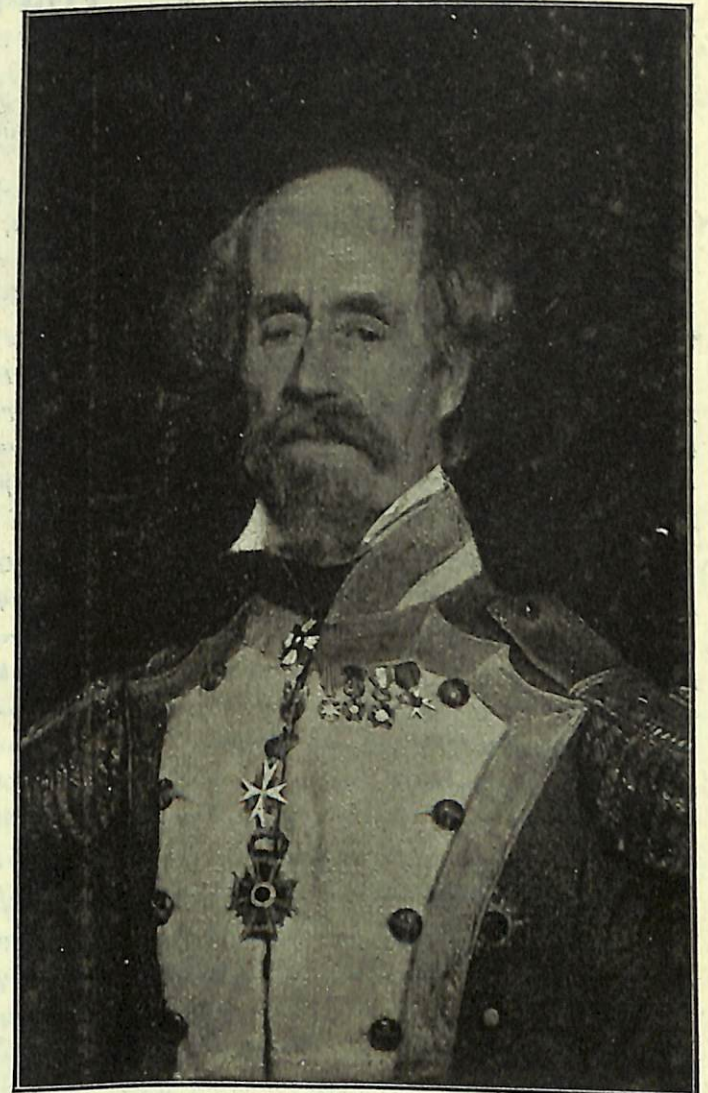
Պոլտինի չէ՞ որ, երբ մարդու դիմանկար մը կը յօրինէ, անոր մէջ կը դնէ այրական ու առնական դիրքը, ինչպէս Սպանիացի զօրավարին և իր իսկ դիմանկարին մէջ:

Անվիճելի է որ Յովհաննէս Պոլտինի տուած է ամբողջ չափն իր մեծ հանձարին՝ որակով, քանակով, զանազանութեամբ, խորութեամբ և իր գործին զօրեղ ազդեցութեամբ:

Այս երեք արուեստագէտներուն մէջ, Ֆաւրեթթոյ կը մնայ որպէս վենետ.

Կեան հրապուրիչ երանգագէտ (coloriste), Միքելանջի իտալական հովուերգութեան մեծ նկարիչ, և Պոլտինի՝ ամենէն իրապաշտը և ամենէն նորը այդ երեքին:

Ներկամեայ ցուցահանդէսը կազմակերպող մարմինը իսկապէս արժանի է գեղարուեստասէր հասարակութեան երախտագիտութեան, քանի որ այնքան ճիգեր թափած է կազմակերպելու և դասաւորելու այդ ամբաւ քանակը գեղարուեստի գործերուն ամէն երկրի, ամէն ձգտումի — որոնք շատ ու շատ են մեր օրերուն — և կազմելու անցեալ շրջանի ցուցահանդէսներ այնքան հետաքրքրական և կրթիչ թէ՛ անոնց համար որ նորագոյն ուղղութեան կը ձգտին և թէ անոնց որ սիւրահար են իրապաշտ կամ վիպական նկարչութեան:

Լ. ա. Ճեաքոմելի

ՊՈԼՏԻՆԻ Գ. — Սպանիացի զօրավար
BOLDINI G. — Generale spagnolo